

3624

۲۵۵.

۱

۲۸

نفسی

بسم الله الرحمن الرحيم

www.ketab.ir

جایگاه و تأثیر قرائات شاذ در تفسیر قرآن کریم

رئیس گروه فعالیت‌های قرآن و عترت دانشگاه قم

سرشناسه : اسد تاش، محمدعلی، ۱۳۴۳ -
عنوان و نام پدیدآور: جایگاه قرانات شاذ در تفسیر قرآن کریم/محمدعلی اسد تاش.

مشخصات نشر: قم: آیین احمد(ص)، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری ۳۷۸ ص.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۸۸۲۶-۵۲-۱

وضعیت فهرست نویسی : فیفا

یادداشت : تفسیر -- تاثیر قرانات

موضوع: Qur'an -- Criticism, interpretation, etc. -- *Impact of readings

موضوع: قرآن -- قرانت‌های شاذ

موضوع: Qur'an -- *Rare readings

موضوع: قرآن -- قرانت -- اختلاف

موضوع: Qur'an -- Readings -- *Differences

رده بندی کنگره: BP۹۱

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۹

شماره کتابشناسی ملی: ۵۶۹۷۵۶۳

جایگاه قرانات شاذ در تفسیر قرآن کریم

دکتر محمد علی اسد تاش (رئیس گروه فعالیت‌های قرآنی در دفتر انتشارات)

حاج: سرمدی

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۸۲۶-۵۲-۱

ناشر: انتشارات آیین احمد(ص)

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۸

قیمت: ۵۵۰۰۰ تومان

همه حقوق محفوظ است.

آدرس ناشر و مرکز پخش: قم، شهرک ایشار، کوچه ۱۵، پلاک ۱۵ واحد ۵ انتشارات آیین احمد(ص)

همراه: ۰۹۱۲۲۵۲۰۲۹۳

پست الکترونیکی: Ayyannahmad@gmail.com

تقدیم ہے:

تقدیم بہ پیشگاہ نورانس و قدسیہ

حضرت زہرا (س)، قرآن ناطق

و خورشید حسنی، حضرت مہر عجل اللہ تعالیٰ فرجہ الشریف، نور چشم منتظران؛ او کہ زیر چتر نگاهش زندگس مر کنیم و مر بسر

آستان ولایت و مہبتس نہادہ ایم.

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
۱۱	فصل اول: کلیات و مفاهیم.....
۱۳	۱-۱- شکل‌گیری قرائات شاذ.....
۱۳	۱-۱-۱- پیشینه قرائات قرآن.....
۱۶	۱-۱-۲- پیدایش قراءات شاذ در مصاحف.....
۱۹	۱-۲- سیر نگارش و کتاب‌شناسی قرائات مشهور و شاذ.....
۲۰	۱-۲-۱- نگارش قراءات در کتاب‌های علمی.....
۲۰	۱-۲-۱-۱- کتاب‌های علوم قرآن.....
۲۲	۱-۲-۱-۲- قرائات در کتاب‌های تفسیر.....
۲۲	۱-۲-۱-۳-۱- تفاسیر اهل سنت.....
۲۴	۱-۲-۱-۳-۲- تفاسیر شیعه.....
۲۹	۱-۲-۱-۳-۳- قرائات در کتاب‌های حدیث.....
۲۹	۱-۲-۱-۳-۱- کتاب‌های حدیث اهل سنت.....
۲۹	۱- مسند احمد بن حنبل (ت ۲۴۱ هـ).....
۳۰	۲- صحیح بخاری (ت ۲۵۶ هـ).....
۳۰	۳- صحیح مسلم (ت ۲۶۱ هـ).....
۳۰	۴- سنن ابوداود (ت ۲۷۵ هـ).....
۳۱	۱-۲-۱-۳-۲- کتاب‌های حدیث شیعه.....
۳۱	۱-۲-۱-۴- قرائات در کتاب‌های نحو.....
۳۲	۱-۲-۲- نگارش کتاب‌های قرائت.....
۳۹	۱-۳- توجه قرائت‌های شاذ.....
۴۰	۱-۴- مصادر توجه قرائت‌های شاذ.....
۴۳	۱-۵- مفهوم‌شناسی قرائت شاذ.....
۴۲	۱-۵-۱- معنای شاذ نزد علماء لغت.....
۴۴	الف) تک و تنها و جدا شدن.....
۴۴	ب) مخفی، پیچیده و کمیاب و راندن و پراکنده کردن.....
۴۵	ج) مخالفت.....
۴۵	د) اندک.....
۴۵	۱-۵-۲- معنای شاذ نزد علماء نحو.....
۴۶	۱-۵-۳- معنای شاذ نزد علماء فقه.....

۴۶	۱-۵-۴- معنای شاذ نزد علماء قرائت
۵۱	۱-۶- پیشینه ظهور اصطلاح شاذ و سیر تطور آن
۵۲	۱-۷- اهتمام مفسرین سلف به قرائات شاذ در تفسیر قرآن
۵۳	۱-۸- گونه‌های قرائات شاذ
۵۴	۱-۹- اقسام قراءات شاذ
۵۴	الف) از جهت شرائط شذوذ
۵۵	ب) از جهت تصنیف
۵۵	۱-۱۰- جمع‌بندی

فصل دوم: ضوابط و اعتبار قرائات شاذ

۵۹	۲-۱- ضوابط سه گانه قرائات شاذ
۶۰	۲-۱-۱- ضابطه سنن
۶۳	۲-۱-۲- تواتر و ملاک قرائت صحیح نزد علماء اهل سنت
۶۷	۲-۱-۳- تواتر و ملاک قرائت صحیح نزد علماء امامیه
۷۴	جمع‌بندی نظر علماء شیعه
۷۴	۲-۱-۱-۳- حدیث «قرا كما قرأ الناس»
۷۷	۲-۱-۱-۴- شواذ قراءات صحفه
۸۲	۲-۱-۱-۵- قرائات منقول از پیامبر یا قرائات النبی (صلی الله علیه و آله)
۸۶	۲-۱-۱-۶- قاریان قرائت‌های شاذ و ویژگی‌های آنها
۸۹	۲-۱-۱-۷- ضعف در اسانید قرآء شاذ
۹۱	۲-۱-۱-۸- اختیار قراء شاذ
۹۴	۲-۱-۲- ضابطه رسم
۹۴	۲-۱-۲-۱- تعریف انواع رسم
۹۷	۲-۱-۲-۲- انواع اختلاف قرائات شاذ با رسم مصحف
۹۷	۱- زیادی و نقصان
۹۸	۲- قلب و ابدال
۹۸	۳- تقدیم و تأخیر
۹۸	۲-۱-۳- ضابطه عربیت
۹۹	۲-۱-۳-۱- مفهوم فصاحت
۱۰۱	۲-۱-۳-۲- اعتبار قرائات شاذ در زبان عربی
۱۰۴	۲-۱-۳-۳- مخالفت قرائت‌های شاذ با زبان عربی
۱۰۴	۲-۱-۳-۳-۱- قراءات شاذ صوتی

- ۱۰۷..... ۲-۱-۳-۳-۲- قرائت‌های شاذ صرفی
- ۱۰۸..... ۲-۱-۳-۳-۳- قرائت‌های شاذ نحوی
- ۱۰۹..... ۲-۱-۳-۳-۴- قرائت‌های شاذ دلالی
- ۱۱۰..... ۲-۲- اعتبار قرائات در تفسیر قرآن کریم
- ۱۱۴..... ۲-۳- اعتبار قرائت شاذ در تفسیر قرآن کریم
- ۱۱۵..... ۲-۴- اقسام قراءات از جهت تفسیر
- ۱۱۷..... ۲-۵- عدم تضاد قرائات شاذ با قرائت مشهور
- ۱۱۸..... ۲-۶- حجیت قراءات شاذ در تفسیر
- ۱۲۲..... ۷-۲- جمع‌بندی

فصل سوم: تأثیر قراءات شاذ در توسعه معنای آیات..... ۱۲۵

- ۱۲۷..... ۱-۳- مفهوم توسعه معنای آیات
- ۱۲۸..... ۱-۱-۳- آیه ۸۱ سوره بقره
- ۱۲۸..... ۱-۱-۳- قرائات مشهور و شاذ آیه
- ۱۲۸..... ۲-۱-۳- معنای قرائات آیه
- ۱۲۹..... ۳-۱-۳- تحلیل تفسیری آیه
- ۱۳۱..... ۳-۲-۱-۳- آیه ۲۱۰ سوره بقره
- ۱۳۱..... ۱-۲-۱-۳- قراءات مشهور و شاذ آیه
- ۱۳۱..... ۲-۲-۱-۳- معنای قراءات آیه
- ۱۳۲..... ۳-۲-۱-۳- تحلیل تفسیری آیه
- ۱۳۵..... ۳-۱-۳- آیه ۲۵۸ سوره بقره
- ۱۳۵..... ۱-۳-۱-۳- قراءات مشهور و شاذ آیه
- ۱۳۵..... ۲-۳-۱-۳- معانی قراءات
- ۱۳۶..... ۳-۳-۱-۳- تحلیل تفسیری
- ۱۳۷..... ۴-۱-۳- آیه ۲۵۹ سوره بقره
- ۱۳۷..... ۱-۴-۱-۳- قرائات مشهور و شاذ آیه
- ۱۳۸..... ۲-۴-۱-۳- معنای قرائات آیه
- ۱۳۸..... ۳-۴-۱-۳- تحلیل تفسیری آیه
- ۱۴۰..... ۵-۱-۳- آیه ۲۸۳ سوره بقره
- ۱۴۰..... ۱-۵-۱-۳- قرائات مشهور و شاذ
- ۱۴۰..... ۲-۵-۱-۳- معنای قراءات آیه
- ۱۴۰..... ۳-۵-۱-۳- تحلیل تفسیری

۱۴۱	۳-۱-۶-آیه ۸۱ سوره آل عمران
۱۴۱	۳-۱-۶-۱-قرائات مشهور و شاذ
۱۴۱	۳-۱-۶-۲-معنی قراءات آیه
۱۴۲	۳-۱-۶-۳-تحلیل تفسیری آیه
۱۴۴	۳-۱-۷-آیه ۱۰۴ سوره آل عمران
۱۴۴	۳-۱-۷-۱-قرائات مشهور و شاذ آیه
۱۴۴	۳-۱-۷-۲-معنای قراءات آیه
۱۴۶	۳-۱-۸-آیه ۱ سوره نساء
۱۴۶	۳-۱-۸-۱-قرائات مشهور و شاذ
۱۴۶	۳-۱-۸-۲-معنای قراءات آیه
۱۴۷	۳-۱-۸-۳-تحلیل تفسیری آیه
۱۵۲	۳-۱-۹-آیه ۱۱۷ سوره نساء
۱۵۳	۳-۱-۹-۱-قرائات مشهور و شاذ
۱۵۳	۳-۱-۹-۲-معنای قراءات آیه
۱۵۵	۳-۱-۹-۳-تحلیل تفسیری آیه
۱۵۶	۳-۱-۹-۴-نتیجه قراءات
۱۵۶	۳-۱-۱۰-آیه ۲۳ سوره مائده
۱۵۷	۳-۱-۱۰-۱-قرائات مشهور و شاذ آیه
۱۵۷	۳-۱-۱۰-۲-معنای قراءات آیه
۱۵۸	۳-۱-۱۰-۳-تحلیل تفسیری آیه
۱۶۰	۳-۱-۱۰-۴-نتیجه قراءات آیه
۱۶۱	۳-۱-۱۱-آیه ۳۰ سوره مائده
۱۶۱	۳-۱-۱۱-۱-قراءات مشهور و شاذ آیه
۱۶۱	۳-۱-۱۱-۲-معنای قراءات آیه
۱۶۲	۳-۱-۱۱-۳-تحلیل تفسیری آیه
۱۶۳	۳-۱-۱۱-۴-نتیجه قراءات
۱۶۴	۳-۱-۱۲-آیه ۵۰ سوره مائده
۱۶۴	۳-۱-۱۲-۱-قرائات مشهور و شاذ آیه
۱۶۴	۳-۱-۱۲-۲-معنای قراءات آیه
۱۶۴	۳-۱-۱۲-۳-تحلیلی تفسیری آیه
۱۶۵	۳-۱-۱۲-۴-نتیجه قراءات آیه
۱۶۶	۳-۱-۱۳-آیه ۸۹ سوره مائده

۱۶۶.....	۳-۱۳-۱-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۱۶۷.....	۳-۱۳-۲- معنای قراءات آیه.....
۱۶۸.....	۳-۱۳-۳- تحلیل تفسیری آیه.....
۱۷۰.....	۳-۱۳-۴- نتیجه قراءات.....
۱۷۱.....	۳-۱۴-۱- آیه ۶۱ سوره انعام.....
۱۷۱.....	۳-۱۴-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۱۷۲.....	۳-۱۴-۲- معنای قراءات.....
۱۷۲.....	۳-۱۴-۳- تحلیل تفسیری.....
۱۷۳.....	۳-۱۴-۴- نتیجه قراءات.....
۱۷۳.....	۳-۱۵-۱- آیه ۱۰۰ سوره انعام.....
۱۷۳.....	۳-۱۵-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۱۷۳.....	۳-۱۵-۲- معنای قراءات.....
۱۷۴.....	۳-۱۵-۳- تحلیل تفسیری.....
۱۷۵.....	۳-۱۵-۴- نتیجه قراءات.....
۱۷۶.....	۳-۱۶-۱- آیه ۱۰۵ سوره انعام.....
۱۷۶.....	۳-۱۶-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۱۷۷.....	۳-۱۶-۳- معنای قراءات.....
۱۷۹.....	۳-۱۶-۴- تحلیل تفسیری.....
۱۸۱.....	۳-۱۶-۵- نتیجه قرائات.....
۱۸۱.....	۳-۱۷-۱- آیه ۱۵۹ سوره انعام.....
۱۸۱.....	۳-۱۷-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۱۸۲.....	۳-۱۷-۲- معنای قراءات.....
۱۸۲.....	۳-۱۷-۳- تحلیل تفسیری.....
۱۸۳.....	۳-۱۷-۴- نتیجه قراءات.....
۱۸۴.....	۳-۱۸-۱- آیه ۲۰ سوره اعراف.....
۱۸۴.....	۳-۱۸-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۱۸۴.....	۳-۱۸-۲- معنای قراءات آیه.....
۱۸۵.....	۳-۱۸-۳- تحلیل تفسیری.....
۱۸۸.....	۳-۱۹-۱- آیه ۴۰ سوره اعراف.....
۱۸۸.....	۳-۱۹-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۱۸۸.....	۳-۱۹-۲- معنای قراءات آیه.....
۱۸۹.....	۳-۱۹-۳- تحلیل تفسیری آیه.....

۱۹۰.....	۳-۲۰-آیه ۱۵۶ سوره اعراف.....
۱۹۰.....	۳-۲۰-۱-۱-قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۱۹۱.....	۳-۲۰-۱-۲-معنای قراءات.....
۱۹۱.....	۳-۲۰-۱-۳-تحلیل تفسیری.....
۱۹۲.....	۳-۲۰-۱-۴-نتیجه قراءات.....
۱۹۲.....	۳-۲۱-آیه ۱۹۴ سوره اعراف.....
۱۹۳.....	۳-۲۱-۱-۱-قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۱۹۳.....	۳-۲۱-۱-۲-معنای قراءات.....
۱۹۴.....	۳-۲۱-۱-۳-نتیجه قراءات آیه.....
۱۹۵.....	۱-۲۲-آیه ۴ سوره توبه.....
۱۹۵.....	۳-۲۱-۱-۱-قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۱۹۵.....	۱-۲-۲-۱-۲-معنای قراءات.....
۱۹۶.....	۳-۲۱-۱-۳-تحلیل تفسیری.....
۱۹۶.....	۳-۲۲-۱-۴-نتیجه قراءات.....
۱۹۷.....	۳-۲۳-آیه ۱۶ سوره یونس.....
۱۹۷.....	۳-۲۳-۱-۱-قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۱۹۷.....	۳-۲۳-۱-۲-معنای قراءات.....
۱۹۹.....	۳-۲۳-۱-۳-تحلیل تفسیری آیه.....
۱۹۹.....	۳-۲۳-۱-۴-نتیجه قراءات.....
۱۹۹.....	۳-۲۴-آیه ۲۲ سوره یونس.....
۲۰۰.....	۳-۲۴-۱-۱-قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۲۰۰.....	۳-۲۴-۱-۲-معنای قراءات.....
۲۰۱.....	۳-۲۴-۱-۳-تحلیل تفسیری.....
۲۰۱.....	۳-۲۴-۱-۴-نتیجه قراءات.....
۲۰۲.....	۳-۲۵-آیه ۹۲ سوره یونس.....
۲۰۲.....	۳-۲۵-۱-۱-قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۲۰۳.....	۳-۲۵-۱-۲-معنای قراءات.....
۲۰۳.....	۳-۲۵-۱-۳-تحلیل تفسیری.....
۲۰۵.....	۳-۲۵-۱-۴-نتیجه قراءات.....
۲۰۵.....	۳-26-آیه ۴۶ سوره ابراهیم.....
۲۰۵.....	۳-۲۶-۱-۱-قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۲۰۶.....	۳-۲۶-۱-۲-معنای قراءات آیه.....

۲۰۷.....	۳-۲۶-۱-۳- تحلیل تفسیری
۲۱۳.....	۴-۲۶-۱-۳- نتیجه قراءات
۲۱۴.....	۱-۲۷-۱-۳- آیه ۵۰ سوره ابراهیم
۲۱۴.....	۱-۲۷-۱-۳- قراءات مشهور و شاذ آیه
۲۱۴.....	۲-۲۷-۱-۳- معنای قراءات
۲۱۵.....	۳-۲۷-۱-۳- تحلیل تفسیری آیه
۲۱۶.....	۴-۲۷-۱-۳- نتیجه قراءات
۲۱۷.....	۱-۲۸-۱-۳- آیه ۱۸ سوره طه
۲۱۸.....	۱-۲۸-۱-۳- قراءات مشهور و شاذ آیه
۲۱۸.....	۲-۲۸-۱-۳- معنای قراءات
۲۱۹.....	۳-۲۸-۱-۳- تحلیل تفسیری
۲۲۰.....	۴-۲۸-۱-۳- نتیجه قراءات
۲۲۱.....	۱-۲۹-۱-۳- آیه ۱۶ سوره انعام
۲۲۱.....	۱-۲۹-۱-۳- قراءات مشهور و شاذ آیه
۲۲۱.....	۲-۲۹-۱-۳- معنای قراءات
۲۲۲.....	۳-۲۹-۱-۳- تحلیل تفسیری
۲۲۴.....	۴-۲۹-۱-۳- نتیجه قراءات
۲۲۵.....	۱-۳۰-۱-۳- آیه ۳۶ سوره حج
۲۲۵.....	۱-۳۰-۱-۳- راءات مشهور و شاذ آیه
۲۲۵.....	۲-۳۰-۱-۳- معنای قراءات
۲۲۶.....	۳-۳۰-۱-۳- تحلیل تفسیری
۲۲۷.....	۴-۳۰-۱-۳- نتیجه قراءات
۲۲۷.....	۱-۳۱-۱-۳- آیه ۱۵ سوره نور
۲۲۸.....	۱-۳۱-۱-۳- قراءات مشهور و شاذ آیه
۲۲۹.....	۲-۳۱-۱-۳- معنای قراءات
۲۳.....	۳-۳۱-۱-۳- تحلیل تفسیری
۲۳۱.....	۴-۳۱-۱-۳- نتیجه قراءات
۲۳۱.....	۱-۳۲-۱-۳- آیه ۶۰ سوره نور
۲۳۱.....	۱-۳۲-۱-۳- قراءات مشهور و شاذ آیه
۲۳۱.....	۲-۳۲-۱-۳- معنای قراءات
۲۳۲.....	۳-۳۲-۱-۳- تحلیل تفسیری
۲۳۲.....	۴-۳۲-۱-۳- نتیجه قراءات

۲۳۲.....	۳-۱-۳۳- آیه ۵۶ سوره شعراء .....
۲۳۳.....	۳-۱-۳۳-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه .....
۲۳۳.....	۳-۱-۳۳-۲- معنای قراءات.....
۲۳۴.....	۳-۱-۳۳-۳- تحلیل تفسیری .....
۲۳۵.....	۳-۱-۳۳-۴- نتیجه قراءات .....
۲۳۵.....	۳-۱-۳۴- آیه ۱۳۷ سوره شعراء .....
۲۳۵.....	۳-۱-۳۴-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه .....
۲۳۵.....	۳-۱-۳۴-۲- معنای قراءات .....
۲۳۶.....	۳-۱-۳۴-۳- تحلیل تفسیری .....
۲۳۸.....	۳-۱-۳۴-۴- نتیجه قراءات .....
۲۳۸.....	۳-۱-۳۵- آیه ۶۶ سوره نحل .....
۲۳۸.....	۳-۱-۳۵-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه .....
۲۳۹.....	۳-۱-۳۵-۲- معنای قراءات .....
۲۴۰.....	۳-۱-۳۵-۳- تحلیل تفسیری .....
۲۴۲.....	۳-۱-۳۵-۴- نتیجه قراءات .....
۲۴۲.....	۳-۱-۳۶- آیه ۸۲ سوره نحل .....
۲۴۳.....	۳-۱-۳۶-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه .....
۲۴۳.....	۳-۱-۳۶-۲- معنای قراءات .....
۲۴۳.....	۳-۱-۳۶-۳- تحلیل تفسیری .....
۲۴۴.....	۳-۱-۳۶-۴- نتیجه قراءات .....
۲۴۵.....	۳-۱-۳۷- آیه ۳۸ سوره یس .....
۲۴۵.....	۳-۱-۳۷-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه .....
۲۴۵.....	۳-۱-۳۷-۲- معنای قراءات آیه .....
۲۴۵.....	۳-۱-۳۷-۳- تحلیل تفسیری آیه .....
۲۴۸.....	۳-۱-۳۷-۴- نتیجه قراءات.....
۲۴۸.....	۳-۱-۳۸- آیه ۵۲ سوره یس .....
۲۴۸.....	۳-۱-۳۸-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه .....
۲۴۹.....	۳-۱-۳۸-۲- معنای قراءات.....
۲۴۹.....	۳-۱-۳۸-۳- تحلیل تفسیری .....
۲۵۰.....	۳-۱-۳۸-۴- نتیجه قراءات .....
۲۵۰.....	۳-۱-۳۹- آیه ۳۵ سوره محمد .....
۲۵۱.....	۳-۱-۳۹-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه .....

۲۵۱	..... ۳-۱-۳۹-۲- معنای قراءات
۲۵۱	..... ۳-۱-۳۹-۳- تحلیل تفسیری
۲۵۲	..... ۳-۱-۳۹-۴- نتیجه قراءات
۲۵۳	..... ۳-۱-۴۰-آیه ۹ سوره جمعه
۲۵۳	..... ۳-۱-۴۰-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه
۲۵۳	..... ۳-۱-۴۰-۲- معنای قرائات
۲۵۴	..... ۳-۱-۴۰-۳- تحلیل تفسیری آیه
۲۵۵	..... ۳-۱-۴۱-41- آیه ۷ سوره فجر
۲۵۵	..... ۳-۱-۴۱-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه
۲۵۵	..... ۳-۱-۴۱-۲- معنای قراءات
۲۵۶	..... ۳-۱-۴۱-۳- تحلیل تفسیری
۲۵۷	..... ۳-۱-۴۱-۴- نتیجه قراءات
۲۵۸	..... ۳-۱-۴۲-آیه ۲ سوره تین
۲۵۸	..... ۳-۱-۴۲-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه
۲۵۸	..... ۳-۱-۴۲-۲- معنای قراءات
۲۵۹	..... ۳-۱-۴۲-۳- نتیجه قراءات
۲۵۹	..... ۳-۱-۴۲-۴- تحلیل تفسیری
۲۶۱	..... ۳-۲- جمع بندی

فصل چهارم: تأثیر قرائات شاذ در تبیین آیات قرآن کریم

۲۶۳	..... ۴-۱- مفهوم تبیین معانی آیات
۲۶۵	..... ۴-۲- قرابت معنوی قرائت شاذ با قرائت مشهور
۲۶۶	..... ۴-۱-۲- آیه ۱۳۸ سوره الأنعام
۲۶۶	..... ۴-۱-۲-۱- قرائات مشهور و شاذ آیه
۲۶۶	..... ۴-۱-۲-۲- معنای قرائات آیه
۲۶۷	..... ۴-۱-۲-۳- تحلیل تفسیری آیه
۲۶۷	..... ۴-۲-۲- آیه ۴۷ سوره توبه
۲۶۷	..... ۴-۲-۲-۱- قرائات مشهور و شاذ آیه
۲۶۸	..... ۴-۲-۲-۲- معنای قراءات
۲۶۹	..... ۴-۲-۳- آیه ۵۷ سوره توبه
۲۶۹	..... ۴-۲-۳-۱- قرائات مشهور و شاذ آیه
۲۶۹	..... ۴-۲-۳-۲- معنای قراءات آیه

۲۷۰.....	۳-۳-۲-۴- تحلیل تفسیری آیه.....
۲۷۱.....	۴-۳-۲-۴- نتیجه قراءات.....
۲۷۱.....	۴-۲-۴- آیه ۱۲۸ سوره توبه.....
۲۷۱.....	۴-۲-۴-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۲۷۱.....	۴-۲-۴-۲- معنای قراءات آیه.....
۲۷۲.....	۴-۴-۳- تحلیل تفسیری آیه.....
۲۷۵.....	۴-۲-۵- آیه ۷۱ سوره بونس.....
۲۷۵.....	۴-۲-۵-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۲۷۵.....	۴-۲-۵-۲- معنای قراءات.....
۲۷۶.....	۴-۵-۲- تحلیل تفسیری.....
۲۷۶.....	۴-۵-۴- نتیجه قراءات.....
۲۷۷.....	۴-۲-۶- آیه ۴۵ سوره یوسف.....
۲۷۷.....	۴-۶-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۲۷۸.....	۴-۲-۶-۱- معنای قراءات آیه.....
۲۷۸.....	۴-۲-۶-۳- نتیجه قراءات.....
۲۷۸.....	۴-۲-۷- آیه ۱۲۶ سوره احل.....
۲۷۸.....	۴-۲-۷-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۲۷۸.....	۴-۲-۷-۲- معنای قراءات آیه.....
۲۷۹.....	۴-۲-۷-۳- نتیجه قراءات.....
۲۷۹.....	۴-۲-۸- آیه ۱۶ سوره كهف.....
۲۸۰.....	۴-۲-۸-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۲۸۰.....	۴-۲-۸-۲- معنای قراءات آیه.....
۲۸۰.....	۴-۲-۸-۳- تحلیل تفسیری.....
۲۸۰.....	۴-۲-۹- آیه ۱۹ سوره سباء.....
۲۸۱.....	۴-۲-۹-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۲۸۱.....	۴-۲-۹-۲- معنای قراءات آیه.....
۲۸۲.....	۴-۲-۹-۳- تحلیل تفسیری آیه.....
۲۸۲.....	۴-۲-۹-۴- نتیجه قراءات آیه.....
۲۸۳.....	۴-۳- قرايت معنوی قرائت شاذ با وجهی از معانی قرائت مشهور.....
۲۸۳.....	۴-۳-۱- آیه ۱۸۴ سوره بقره.....
۲۸۴.....	۴-۳-۱-۱- قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۲۸۴.....	۴-۳-۱-۲- معنای قراءات آیه.....

۲۸۶	..... ۳-۱-۳-۴ تحلیل تفسیری آیه
۲۹۲	..... ۴-۱-۳-۴ نتیجه قراءات
۲۹۲	..... ۲-۳-۴ آیه ۱۹۶ سوره بقره
۲۹۳	..... ۱-۲-۳-۴ قراءات مشهور و شاذ آیه
۲۹۴	..... ۲-۲-۳-۴ معنای قراءات آیه
۲۹۵	..... ۳-۲-۳-۴ تحلیل تفسیری آیه
۲۹۹	..... ۴-۲-۳-۴ نتیجه قراءات
۲۹۹	..... ۳-۳-۴ آیه ۷ سوره آل عمران
۳۰۰	..... ۱-۳-۳-۴ قراءات مشهور و شاذ آیه
۳۰۰	..... ۲-۳-۳-۴ معنای قراءات آیه
۳۰۱	..... ۳-۳-۳-۴ تحلیل تفسیری آیه
۳۰۳	..... ۴-۳-۴ آیه ۲۲ سوره نساء
۳۰۳	..... ۱-۴-۳-۴ قراءات مشهور و شاذ آیه
۳۰۴	..... ۲-۴-۳-۴ معنای قراءات آیه
۳۰۴	..... ۳-۴-۳-۴ تحلیل تفسیری آیه
۳۱۱	..... ۴-۴-۳-۴ نتیجه قراءات
۳۱۲	..... ۵-۳-۴ آیه ۶ سوره مائده
۳۱۳	..... ۱-۵-۳-۴ قراءات مشهور و شاذ آیه
۳۱۳	..... ۲-۵-۳-۴ معنای قراءات آیه
۳۱۴	..... ۳-۵-۳-۴ تحلیل تفسیری آیه
۳۱۴	..... ۴-۵-۳-۴ مفسران اهل سنت
۳۱۹	..... ۵-۵-۳-۴ مفسران امامیه
۳۲۲	..... ۶-۳-۴ آیه ۴۶ سوره هود
۳۲۳	..... ۱-۶-۳-۴ قراءات مشهور و شاذ آیه
۳۲۳	..... ۲-۶-۳-۴ معنای قراءات آیه
۳۲۴	..... ۳-۶-۳-۴ تحلیل تفسیری آیه
۳۲۷	..... ۴-۶-۳-۴ نتیجه قراءات
۳۲۸	..... ۷-۳-۴ آیه ۱۶ سوره اسراء
۳۲۸	..... ۱-۷-۳-۴ قراءات مشهور و شاذ آیه
۳۲۸	..... ۲-۷-۳-۴ معنای قراءات
۳۲۹	..... ۳-۷-۳-۴ تحلیل تفسیری آیه
۳۳۰	..... ۴-۷-۳-۴ نتیجه قراءات

۳۳۱.....	۴-۳-۸-آیه ۱۴ سوره سباء.....
۳۳۱.....	۴-۳-۸-۱-قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۳۳۲.....	۴-۳-۸-۲-معنای قرائات آیه.....
۳۳۳.....	۴-۳-۸-۳-تحلیل تفسیری.....
۳۳۴.....	۴-۳-۸-۴-نتیجه قراءات.....
۳۳۵.....	۴-۳-۹-آیه ۳ سوره لیل.....
۳۳۵.....	۴-۳-۹-۱-قراءات مشهور و شاذ آیه.....
۳۳۵.....	۴-۳-۹-۲-معنای قرائات.....
۳۳۶.....	۴-۳-۹-۳-تحلیل تفسیری آیه.....
۳۳۷.....	۴-۳-۹-۴-جمع بندی.....
۳۳۹.....	نتیجه گیری.....
۳۴۵.....	پیشهادات.....
۳۴۷.....	فهرست منابع و مآخذ.....
۳۴۷.....	۱- کتب.....
۳۵۶.....	۲- پایان نامه.....
۳۵۶.....	۳- مقالات.....
۳۵۶.....	۴- منابع لاتین.....

مقدمه

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا» (الكهف/۱)

ستایش مخصوص خدایی است که کتاب (آسمانی قرآن را) بر بنده‌ی خود نازل کرد و برای آن هیچ گونه انحرافی قرار نداد.

قرائت و تفسیر قرآن کریم از مهم‌ترین مباحث میان رشته‌ای علوم قرآن به شمار می‌روند. قرائت به الفاظ و تفسیر به معانی قرآن تعلق دارد. اگرچه معانی تابع الفاظ هستند ولی بین قرائت و تفسیر ارتباط مستقیم و دو طرفه حاکم است گاهی اداء لفظ در سیاق معنی آیه مشخص می‌شود. ابن عاشور می‌نویسد: اعتقاد من بر این است که مفسر قرآن باید قرائات متواتر را بیان کند زیرا اغلب در معانی آیه مؤثرند و تعدد قرائات به جای تعدد کلمات قرآن است.^۱ پس نظر به تقدم زمانی و تاریخی قرائت قرآن بر تفسیر و ارتباط تنگاتنگ این دو رشت از علوم قرآنی نیاز و ضرورت شناخت انواع قرائات قرآن به ویژه شاذ که برخی از آن به قرائات تفسیری تعبیر می‌کنند در درک و فهم معانی آیات قرآن اجتناب ناپذیر است. احکام قرائت قرآن امری مسلم در میان مسلمانان است. از طرفی یکی از علوم و مقدمات مورد نیاز در تفسیر قرآن دسترسی به قرائت صحیح از سوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) است که به

۱. ابن عاشور، محمد بن طاهر، *التحریر و التنویر*، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا، ج ۱، ص ۲۳.

اعتقاد برخی در میان قرائت‌های مختلف پنهان است به همین جهت ضروری است هر مفسری قرائت‌های مختلف را مورد بررسی قرار دهد تا از میان آن‌ها قرائت صحیح را که کلام الهی بر آن منطبق است برگزیند. هنگامی که مفسر با متن قرآن روبرو می‌شود اگر قائل به اختلاف قرائت نباشد می‌تواند بدون بررسی قرائات در چارچوب قرائت رایج مصحف به تفسیر قرآن بپردازد ولی اگر بر این اندیشه باشد که قرائت واقعی در میان قرائات در مواردی مخفی است برای وی در تفسیر قرآن راهی جز بررسی تمام قرائت‌های غیرمردود نخواهد بود.

هر یک از قرائات می‌تواند مقبول و یا مردود و یا در آن توقف شود. قرائت مقبول: قرائتی است که سند آن به حد تواتر رسیده و یا خبر واحدی باشد که با رسم مصحف مطابقت داشته باشد. قرائت مردود: قرائتی است که سند آن صحیح نباشد و از طرف علمای علم قرائت پذیرفته نشده باشد و نوع سوم قرائتی است که بین مقبول و مردود قرار دارد و در آن باید توقف کرد: قرائت شاذی است که سند آن صحیح ولی به حد تواتر و مستفیضی که مردم مقبولیت آن را بپذیرند نرسد در این که موافق رسم الخط مصحف باشد یا نباشد فرقی نمی‌کند.^۱

قرائات شاذ در میان بسیاری از دانشمندان به معنای تخطی از قرائت جمهور (متواتر) است.^۲ برخی نیز گفته‌اند قرائت شاذ عبارت است از قرائتی که فراتر از قرائات دهگانه باشد.^۳ در مقابل ابن جزری با ارائه تقسیم سه گانه متواتر - صحیح - شاذ تخطی از رسم مصحف را شرط کرده است.^۴ پیش از وی مکی بن ابیطالب شاذ را مخالفت با رسم مصحف یا عربیت یا منقول از غیر ثقه و یا نرسیده به درجه شهرت می‌دانست.^۵ مکی

۱. ابن جزری، أبو الخیر محمد بن محمد، *منجدالمقرئین و مرشد الطالبین*، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۰ق، ص ۱۸.

۲. سخاوی، علم الدین علی بن محمد، *جمال القراء و کمال الإقراء*، تحقیق: علی حسین الحارثی، مکه، مکتبه التراث، ۱۴۰۸ق، ص ۳۲۲.

۳. قابه، عبدالحلیم بن محمد الهادی، *القرائات القرآنیة*، بیروت، دار الغرب الاسلامی، ۱۹۹۹م، ص ۲۰۲.

۴. ابن جزری، منجدالمقرئین و مرشد الطالبین، ص ۱۸.

۵. نویری، محمد بن محمد، *شرح طیبہ النشر فی القرائات العشر*، بیروت، دارالکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون، ۱۴۲۴ق، ص ۱۲۶.

قرائت غیر مشهور را مطلقاً شاذ می‌داند ولی ابن جزری قرائت غیر مشهور مطابق با رسم را در صورت نقل از ثقة صحیح می‌شمارد و در حقیقت، شهرت را در مقبولیت قرائت شرط نمی‌داند به همین جهت برخی از قرائات قراء معروف شاذ را بهترین قرائات به جا مانده می‌شمارد. ابن جزری و سیوطی با اشاره به سه ویژگی در صحت قرائات معتقدند که هرگز قرائت صحیح قرآن کریم منحصر در قرائات سبعة نمی‌باشد و هرگز باب دستیابی به قرائت صحیح و معتبر بسته نمی‌باشد. برخلاف آن چه عموم از مفهوم قرائات شاذ برداشت می‌کنند قرائت‌های شاذ به طور کلی مردود نمی‌باشند بسیاری از مفسران در تفسیر آیات علاوه بر استفاده از قرائت‌های مشهور به قرائت‌های شاذ نیز عنایت دارند.

با استفاده از برداشتی که بازمول از تعبیر ابو عبید دارد می‌توان گفت معانی تفسیری برگرفته از قرائات مقبول همان تفسیر قرآن به قرآن است. معانی تفسیری که از اختلاف قرائات مردود به دست می‌آید، تفسیر مردود و غیر قابل قبول است و معانی تفسیری که از اختلاف قرائات شاذ به دست می‌آید اگر چه از باب تفسیر قرآن به قرآن نیست؛ ولی می‌توان در صورت مستند به قرائت النبی (صلی الله علیه و آله) از باب تفسیر قرآن به سنت معتبر دانست و در صورت مستند به روایات اصحاب به عنوان تفسیر قرآن به قول صحابه در فهم معنی آیات قابل استفاده انگاشت.^۱ با توجه به اعتبار احادیث مستند و منقول از امامان معصوم (علیه السلام) نزد علماء شیعه، بدیهی است قرائات شاذ منسوب به ائمه (علیه السلام) از باب تفسیر قرآن با سنت تلقی می‌گردد.

به طور کلی اختلاف قرائات از نظر نقش و کارکرد در تفسیر دو گونه است: ۱. اختلاف قرائاتی که نقشی در تفسیر ندارند و به اصول و قواعد قرائات که جنبه عمومی و قیاسی دارند و تکرار می‌شوند مربوط می‌شوند؛ مانند اختلاف قراء در چگونگی اداء حروف و حرکات،

۱. ابن سلام، ابی عبید قاسم، فضائل القرآن و معالمه و آداب، تحقیق: احمد خیاطی، دراسات الإسلامی، بی‌تا، ص ۱۹۵؛ زرکشی، محمد بن عبدالله، البرهان فی علوم القرآن، چاپ اول، بیروت، دار المعرفة، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۳۳۶؛ سیوطی، جلال الدین، الاتقان فی علوم القرآن، چاپ دوم، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۲۱ق، ج ۱، ص ۲۲۸؛ بازمول، محمد بن عمر بن سالم، القرائات اثرها فی التفسیر و الأحکام، چاپ اول، عربستان سعودی، دار الهجرة، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص ۱۲۹.

مقدار مدّ و اماله، تخفیف، تسهیل، تحقیق، جهر، غنه و اخفاء. ۲. اختلاف قرائاتی که کارکرد ویژه در تفسیر دارند و به فرش الحروف که جنبه سماعی و بی قاعده دارند، مربوط می شوند، مانند اختلاف در حروف کلمات که خود بر دو قسم است: الف. اختلاف در لفظ و معنی با امکان جمع شدن در یک کلمه. ب. اختلاف در لفظ و معنی با عدم امکان جمع شدن در یک کلمه. که این دو نوع، کارکرد زیادی در تفسیر دارند، زیرا ثبوت یکی از الفاظ در یک قرائت، مراد از آن لفظ در قرائت دیگر را ظاهر می کند و یا معنای غیر آن را مبرهن می سازد. شیخ قسطلانی، مقرئ و محدث مصری در این باره معتقد است: علماء همواره از قرائت یک قاری معنایی را استنباط می کنند که در قرائت دیگری وجود ندارد.^۱ هم چنین اختلاف قرائات در الفاظ قرآن معانی زیادی را در یک آیه ایجاد می نماید که سبب تفاسیر احکام گوناگون در آن می گردد. مانند: «حَتَّى يَطْهَرْنَ وَ يَطْهَرْنَ»^۲.

یکی از فوائد اختلاف قرائات ما را از تکرار و تعدّد آیات بی نیاز می کند؛ همانند تضمین در استعمال عرب و توریجه و توجیه در علم بدیع و پیامدهای ترکیب ها در علم معانی. از همین روست که سیوطی وجوه قرائات مختلف را یکی از وجوه اعجاز قرآن می داند که مخصوص کلام الهی است.^۳ مانند اختلاف در خواندن مصرع دوم شعر سعدی (از دربخشدگی و بنده نوازی / مرغ هوا را نصیب و ماهی دریا) که در صورت توقف و مکث بعد از دو کلمه مرغ و ماهی معنی این می شود که خداوند قادر و متعال هوا را نصیب مرغان هوازی کرد و دریا را نصیب ماهیان آبی و در صورت عدم توقف و قرائت کلمه مرغ با کسره و حذف حرف واو بین دو کلمه نصیب و ماهی، سه معنی می توان از این قرائت استنباط کرد ۱- خداوند رزاق، ماهی درون دریا را روزی پرندگان آسمان کرده است ۲- مرغی را که در آسمان و هوا جولان می دهد روزی ماهی دریا می کند ۳- خداوند هم هوا و

۱. زرکلی، خیرالدین، الأعلام؛ قاموس تراجم لأشهر الرجال و النساء من العرب و المستعربین و المستشرقین، الطبعه

الخامسه، دارالعلم للملایین، ۱۹۸۰م، ج ۱، ص ۲۳۲.

۲. بقره / ۲۲۳.

۳. سیوطی، جلال الدین، معترك الأقران فی إعجاز القرآن، دار الفكر العربی، بی تا، ج ۱، ص ۱۳.

هم ماهی دریا را نصیب مرغ کرده است. اگرچه همه معانی مختلفند ولی از این جهت که قدرت و رزاق بودن خداوند متعال را می‌رسانند یکسانند و قابل جمع هستند و وحدت موضوع دارند و هیچ تضاد معنایی ندارند. اختلاف در قرائات قرآن کریم نیز از همین قرار است.

در نتیجه می‌توان نقش قرائات در تفسیر را در موارد زیر برشمرد: ۱. قرائات متفاوتی که، معانی آیه را تبیین کرده و توضیح می‌دهند. ۲. قرائاتی که معانی آیه و دامنه آن را توسعه می‌دهند. پژوهش حاضر عهده‌دار بررسی قرائات شاذ در موارد فوق است و به تحلیل اقوال مفسران می‌پردازد. این پژوهش تأثیر و جایگاه قرائات شاذ در تفسیر قرآن کریم را بررسی می‌نماید.

بحث قرائات شاذ و کارکردهای آن‌ها در تفسیر آیات قرآن همواره مورد اهتمام مفسران قرار داشته و آثار متعددی در این زمینه تألیف شده است. مهم‌ترین کتاب‌هایی که درباره قرائات شاذ نوشته شده است عبارتند از:

۱- اثر القرائات فی التفسیر و الأحکام تألیف محمد بن عمر بازمول، این کتاب در ۴ جلد تنها اختصاص به قرائات شاذ ندارد؛ بلکه به طور کلی همه قرائات اعم از مشهور و شاذ را در بر می‌گیرد. در بخش دوم و سوم کتاب قرائات‌های اثرگذار در تفسیر قرآن را به چند نوع تقسیم می‌کند:

الف - قرائت‌هایی که معنای آیه را بدون هیچگونه تضاد و تناقضی در ذیل یک معنای واحد تبیین می‌کنند که در این قسمت برای نمونه به ذکر ۲۲ مورد از آیات قرآن اکتفا می‌کند. ۱۲ مثال برای قرائات مشهور و ۱۰ مثال برای شاذ.

ب - قرائت‌هایی که معنای آیه را بدون هیچگونه تضاد و تناقضی در ذیل یک معنای جامع و مشترک توسعه می‌دهد. در این قسمت به بیان ۹۸ نمونه می‌پردازد که ۵۶ مورد برای قرائات مشهور و ۴۲ مورد برای قرائات شاذ است.

ج - قرائت‌هایی که اشکال آیه را برطرف می‌کنند که در این قسمت به ذکر ۶ مثال اشاره می‌کند ۳ مثال برای مشهور و ۳ مثال آن برای شاذ است.

د- قرائت‌هایی که اجمال آیه‌ای را که علماء در حدود و میزان اجمال آن اختلاف دارند، بیان می‌کنند، در این نوع قرائات گاهی قرائت شاذ احتمال رجحان معنای یکی از وجوه قرائات مشهور را تقویت می‌کند. از ۴۳ مثال برگزیده ۱۳ مورد اشاره به قرائت شاذی است که احتمالاً معنای یکی از قرائت‌های مشهور را ترجیح می‌دهد.

۲- القراءات الشاذة ضوابطها و الإحتجاج بها فی الفقه و العربیه تألیف دکتر عبد العلی المسئول، الطبعه الاولی، نشر و توزیع دار ابن القیم ریاض و دار ابن عفان قاهره، ۱۴۲۹هـ - ۲۰۰۷م. این اثر یکی از منابع مهم در زمینه تأثیر قرائات شاذ در فقه و زبان عربی است. که از برخی مباحث آن در کلیات این رساله بهره جستیم.

۳- القرائات الشاذة بین الروایه و التفسیر و أثرها فی التفسیر والاحکام (دراسه مقارنه) تألیف سامی محمد سعید عبدالشکور که در قالب رساله کارشناسی ارشد در دانشگاه اسلامی مدینه منوره، دانشکده قرآن گروه قرائات سال ۱۴۲۰هـ در دو جلد دفاع کرده است سپس در سال ۱۴۳۲هـ - ۲۰۱۱م به دست نشر دار عمار اردن در یک جلد و ۶۵۱ صفحه به چاپ رسید از آنجائی که محور بحث این رساله پیرامون ارتباط مستقیم تفسیر با قرائات شاذ است، نویسنده عنوان آن را قرائت شاذ نامید و قرائات شاذ را از هم جدا و تفکیک کرد به این که بسیاری از عقیده گذشتگان بر این است که اساس قرائات شاذ همان روایات تفسیری است که بعد به آن قرائات شاذ گفته شده است.

به اعتقاد سامی تمام قرائات شاذ در حقیقت روایات تفسیری هستند و در رساله خود کوشیده است تمام این روایات و قرائات شاذی که در تفسیر قرآن وارد شده و اثرگذار است جمع آوری و تبیین کند. این کتاب در ۵ فصل تنظیم و تألیف شده است (فصل اول: به تعریف لغوی و اصطلاحی شاذ می‌پردازد. فصل دوم: ملاک تشخیص قرائات تفسیری و فرق آن‌ها را بیان می‌کند فصل سوم: با طرح پرسشی در مورد این که آیا شاذ نتیجه ترک قرائت مشهور است به ماجرای عثمان و حدیفه اشاره می‌کند و برخی روایات و گزارش‌های حدیفه را مطرح می‌کند. فصل چهارم: فوائد قرائات شاذ و فلسفه نزول قرآن بر سبعة احرف را توضیح می‌دهد. فصل

پنجم: ضمن بحث تطبیقی پیرامون قرائات شاذ و تأثیر آن در تفسیر و احکام قرآن به مقایسه دیدگاه‌های مذاهب چهارگانه (شافعی، حنفی، مالکی، حنبلی) در باره قرائات شاذ می‌پردازد.

۴- (القرائات الشاذة الواردة عن القراء العشرة منزلتها واثرها في معنى التوجيه التفسيري و توجيهه) تأليف مجتبی محمود عقله بنی کنانه با راهنمایی استاد دکتر عبدالله ابوالسعود بدر یاسین سال ۱۴۳۳هـ - ۲۰۱۲م در دانشکده الشریعه و الدراسات الاسلامی گروه اصول الدین دانشگاه یرموک در دو بخش منتشر گردید: بخش اول شامل چهار فصل راجع به تعریف منشأ انواع تألیفات و مصادر قرائات شاذ و فرق آن با قرائات متواتر - حجیت قرائات شاذ در نزد فقهاء اهل لغت و مفسرین وجوه احتجاج به قرائات شاذ توثیق و اهمیت قرائات شاذ منقول از قراء عشر - احصاء اصل و فرش الحروف قرائات شاذ هر یک از قراء عشر - جایگاه قرائات شاذ وارده از قراء عشر در رسم المصحف و لغت عرب و تفسیر قرآن طبری، رازی، قرطبی، زمخشری و ابویحیی، تأثیر شواذ در صرف و نحو و بلاغت زبان عربی - بخش دوم حاوی جدول ترتیب فرش الحروف قرائات شاذ وارده از قراء عشر برحسب سوره‌های قرآن می‌باشد. مجتبی کنانه تعداد اصل الحروف (قواعد عمومی و قیاسی) قرائات شاذ وارده از قراء عشر را ۱۱۳ مورد و تعداد فرش الحروف (کلمات بی‌قاعده) را ۱۵۹۸ مورد بدون تکرار احصاء می‌کند.^۱

۵- (القرائات الشاذة احكامها و اثرها) تأليف ادریس حامد محمد پژوهشی از دانشگاه ملک سعود مرکز تحقیقات دانشکده تربیت به شماره (۲۰۱) در سال ۱۴۲۴هـ منتشر گردیده است که شامل مباحثی از قبیل: مفهوم، اهمیت، منشأ، انواع مصادر قرائات شاذ و فرق آن با قرائات متواتر، فوائد و احتجاج به قرائات شاذ، آراء علماء در احتجاج به قرائات شاذ در چهار علم تفسیر، فقه، لغت و تاریخ، اقوال علماء مذاهب اسلامی در مورد حکم خواندن قرائت شاذ در نماز و غیر آن با بیان قول راجح، تأثیر قرائات شاذ در علوم تفسیر فقه و لغت

۱. عقله بنی کنانه، مجتبی محمود، القرائات الشاذة الواردة عن القراء العشرة منزلتها و اثرها في معنى التوجيه التفسيري و توجيهه، استاد راهنما: عبدالله ابوالسعود بدر یاسین، دانشکده الشریعه و الدراسات الاسلامی گروه اصول الدین دانشگاه یرموک، ۱۴۳۳ق، ص ۸.

با اکتفا به سه کارکرد (توسعه، تبیین و رفع اشکال از معانی آیات) و ذکر دو یا سه نمونه برای هر یک می‌باشد. این پژوهش بسیار شبیه تحقیق بازمول است که از همان قرائات شاذ و کارکردها و نمونه‌های که بازمول در کتاب خود آورده، استفاده نموده است.

شایان ذکر است که موضوع قرائات شاذ به عنوان یک موضوع مستقل تاکنون در میان آثار هیچ یک از محققان ایرانی و معاصر وجود ندارد آن‌چه به طور محدود مشاهده می‌شود راجع به همه انواع قرائات است. از جمله مهم‌ترین این پژوهش‌ها رساله دکتری آقای محمدرضا ستوده نیا تحت عنوان «تأثیر قرائات بر تفسیر قرآن» می‌باشد که سال ۱۳۸۲ ش در دانشگاه قم نگاشته شده است.

همچنین مقالات متعددی در این راستا به زبان عربی و فارسی به رشته تحریر درآمده است که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۱- القرائات الشاذة وأثرها في التفسير تأليف عبدالله بن حماد بن حميد القرشي استاد گروه قرائات دانشکده شریعت دانشگاه طائف. چاپ مجله پژوهش‌های قرآنی مؤسسه امام شاطبی جمادی الاخری سال ۱۴۳۰. شماره ۷ این مقاله پس از بیان مبانی بحث به سه مورد از تأثیرات مهم قرائات شاذ در تفسیر قرآن اشاره می‌کند: ۱- قرائت‌های شاذ معانی جدیدی مضاعف بر معانی قرائت‌های مشهور افاده می‌کنند ۲- قرائت‌های شاذ یکی از معانی مستنبط از وجوه قرائت‌های مشهور را ترجیح می‌دهند ۳- آراء برخی از مفسران سلف متأثر از قرائات شاذ می‌باشد. مولف برای بیان و اثبات هر یک از سه مورد فوق تنها به ذکر دو مثال اکتفا می‌کند.

۲- «تأثیر اختلاف قرائات در تفسیر»، حسین آشوری، پژوهش‌های قرآنی، شماره ۲۳-۲۴، ۱۳۷۹ ش.

۳- «اختلاف قرائات و نقش آن در تفسیر از دیدگاه علامه طباطبایی»، محمدافکرمبیدی، دوفصلنامه قرآن شناخت، ش ۸، ۱۳۹۰ ش.

۴- «روش تفسیری شریف لاهیجی در بهره‌گیری از اختلاف قرائات»، امیرتوحیدی، پژوهش دینی شماره ۱۹، ۱۳۸۸ ش.

در این پژوهش‌ها اختلاف قرائات و نقش‌شان در تفسیر به صورت پراکنده مورد نظر نویسندگان قرار گرفته و نیز در موارد محدودی تأثیر قرائات شاذ در تفسیر آیات قرآن بررسی شده است.

لیکن پژوهش حاضر با تمرکز بر تأثیر قرائات شاذ در تفسیر فریقین از آیات قرآن دارای رویکرد نوآورانه است. تفاوت این پژوهش با سایر پژوهش‌های مشابه را می‌توان در موارد ذیل دانست:

۱- در این پژوهش همه قرائات شاذ منقول از قاریان غیر سبعه که ابن جنی در المحتسب و یارمول در کتاب اثر القرائات آورده است مورد بررسی قرار گرفته است و برخلاف برخی از آثار تنبیه ذکر چند نمونه مثال اکتفا نشده است.

۲- در این پژوهش ضمن بیان دیدگاه بسیاری از علماء امامیه در مورد مبانی و ضوابط قرائات شاذ، آراء مفسران شیعه نیز در باره قرائات شاذی که در تفاسیر خود اشاره کردند تحت عنوان تحلیل تفسیری بررسی گردیده است و در برخی موارد ترجیح معنی قرائت شاذ بر مشهور نشان داده شده است. در انتهای هر کدام از نمونه آیات با توجه به معنی قرائت شاذ و مشهور نتیجه به دست آمده از نوع کارکرد آن بیان گردیده است. به عبارت دیگر، این پژوهش با هدف تبیین جایگاه و تأثیر قرائات شاذ در تفسیر آیات قرآن با تکیه بر دیدگاه مفسران فریقین، روش توصیفی-تحلیلی را مورد استفاده قرار داده است.

۳- نظر به این که نوع کارکرد قرائات شاذ در معانی برخی از آیات بر حسب تفسیر فریقین متفاوت می‌باشد کارکرد قرائات شاذ در شماری از نمونه آیات این رساله با سایر پژوهش‌های مشابه فرق می‌کند.

۴- در این پژوهش به شیوه جدید و نوآورانه و متفاوت کارکرد قرائات شاذ در تبیین معانی آیات در دو بخش قرابت معنوی قرائت شاذ با قرائت مشهور و یا یکی از وجوه معانی آن توضیح داده شده است.

اهدافی که این نگارش جستجو می‌کند عبارتند از:

- ۱- نظر قرآن پژوهان به نقش قرائات شاذ در تفسیر قرآن کریم به عنوان یکی از مصادر تفسیر جلب گردد.
  - ۲- ذهنیت کسانی که به طور اجمال یا تفصیل قرائات شاذ را مردود و باطل می‌پندارند، اصلاح گردد.
  - ۳- کمال مفسرانی که در تفسیر خود از قرائت‌های شاذ استفاده کردند در مقایسه با تفاسیری که فقط به قرائت‌های مشهور التفات داشتند معلوم گردد.
  - ۴- برتری رأی مبتنی بر قرائات شاذ بر سایر آراء مفسران در تفسیر بعضی از آیات قرآن کریم روشن شود.
  - ۵- اقوال مفسران سلف را که به ظاهر غریب و مردود به نظر می‌رسد با تکیه بر قرائت‌های شاذ توجیه گردد.
  - ۶- علاقه خدمت و انس به قرآن و تلاش برای فهم معارف آن نشان داده شود.
  - ۷- به اندازه توانایی خود خلأ و کمبودی را که در تألیف کتاب‌های مرتبط به قرائات شاذ وجود دارد، پر شود.
  - ۸- دو نقش مهم قرائت‌های شاذ در تفسیر قرآن کریم که عبارتند از: الف - شرح و توضیح معنی آیه ب - بسط و توسعه معنی آیه مشخص گردد.
- در خاتمه شایسته است از باب «البرکه فی تعظیم الأستاذ» از همه اساتید و کسانی که بنده را در راه به ثمر رسیدن این پژوهش تشویق و یاری نمودند و تأثیر گذار بودند تشکر کنم از اساتیدی که دارفانی را وداع کردند مرحوم آیت ا... قاضی حرم آبادی ریاست فقید دانشگاه قم ، حضرت علامه عسگری ریاست فقید دانشکده اصول الدین ، مرحوم آیت ا... معرفت و ثواب این تحقیق ناچیز را به روح این اساتید بزرگوار و اولین معلم قرآنم پدر مرحومم هدیه می‌کنم. از لطف استاد گرانمایه حجه الاسلام و المسلمین دکتر سید رضا مؤدب سپاسگزارم که در رفع نواقص این پژوهش مرا راهنمایی فرمودند.